

KIRIM'A "DIŞARI"DAN GELİP "İÇERİ"DEN BAKANLAR*

AHMET NEZİHİ TURAN

(Kırıkkale Üniversitesi)

Bir yere, bir ülkeye, bir kültüre sonradan katılmak, içinde olmaktan "gerçek"ten farklı mıdır? Böyle ise bu farkı, 'katılma' ve 'olma' pozisyonlarında mı, bizi farklılaştıran bizim dışımızdaki sebeplerde mi aramalıdır? Bu yazı değişik disiplinlerin mensuplarını, entelektüel stratejilerini terk etmeden, bu temel soruları düşünmeye davet edecek. Yüzyıl başından ve sonundan iki örnek metnin dili üzerinde üzerinde yoğunlaşılacak. İlki, daha önce iki yıl (1896-1898) Kırım/Yalta'da muallimlik yapan, beş yıl sonra 1903'te (yüz yıl önce) bu defa Gaspıralı'nın *Tercüman*'ının yirminci yılı münasebetiyle tekrar Kırım'a gelen Kazanlı Fatih Kerîmî'nin burada gördüklerini ve düşündüklerini yazdığı *Kırım'a Seyahat* adlı eseri¹ olacak. İkincisi, Türkiye'den gelip Akmescid/Simferopol'de Fatih Kerîmî'nin yaptığı işi 1990'ların sonu ile 2000'lerin başında yürüten Seher Durmaz'ın Kırım'da gördüklerini 2003'te (yüz yıl sonra) anlattığı kitabı.² Bambaşka şartlarda, ama hayatı ve dünyayı idealizasyona dayalı benzer misyonlarla algılayan iki "dışarı"dans gelip "içeri"den bakana üçüncü bir bakış nasıl olabilir, bu soruya yaklaşılmaya çalışılacak.

* Bu yazı, 31 Mayıs-4 Haziran 2004'te Simferopol'de düzenlenen *TİKA I. Uluslararası Türkoloji Sempozyumu*'na sunulan tebliğin gözden geçirilmiş şeklidir.

¹ Fatih Kerîmî, *Kırım'a Seyahat*, haz. Hayri Ataş, İstanbul 2004. Bu eser birkaç yıldır Kırım'da da okunuyor. Kırımtatarca'ya çevrilmiş Kiril harfli versiyonu şu kitabın içinde: Fatikh Karimiy, *Mirza Kızı Fatime, Kırımgı Seyaat*, Kazantatar tilinden tercime etken Ablaziz Veliyev, Kırım Devlet Okuv Pedagogika Neşriyatı, Simferopol 2001.

² Seher Durmaz, *Bir Güzel Gurbet Kırım*, İstanbul 2003.

"İçeri" ve "dışarı" hem metafor olarak düşünülmelidir, hem de siyasî, sosyal ve kültürel birer algı. En azından üçyüz yılı (1475-1774) birlikte geçirmiş³ Türkiye ile Kırım için iç-dış algısı çok da anlamlı görünmüyor. Gerilimler olmuyor değil, ama bunlar aynı dünyanın içindekilerin kaprisleri. Üstelik kaprislerin geriye atıldığı, aynı dünyayı paylaşma sorumluluklarının öne geçtiği bir yüzelli yıl daha bu birliktelik devam etmişse sonradan oluşan algıların anlamlarını gözden geçirmek gerekiyor. Ayrılan sınırlara rağmen derinden devam eden birliktelik ve ortak sorumluga dâir, yirminci yüzyıl başına ait, iki ilgi çekici örnek verilebilir. 1783'ten sonra her yaz Kırım'ın Yalta sayfiyesine dinlenmeye gelen Rus çarlarını, Osmanlı Devleti adına yüksek dereceli bir heyet ziyaret eder, onlara "hoş geldiniz" derlerdi. Artık Rusya'ya bağlı olan Kırım'da kimin kime hoş geldiniz diyeceği mesele olmaz, bir protokol krizi yaşanmazdı. Son olarak 1914'te, sonradan sadrazam olacak, Talat Bey II. Nikolay'a aynı seremonide bulunmuştu, bu bir. İkincisi, bütün Rusya Türkleri arasında yalnız Kırımlılar, yılda bir kez olsun, tanınmış Türk şahsiyetlerini karşılamaya giderler, görmeye, yakınlarında bulunmaya çalışırlardı.⁴

Belki daha hayatın içinden bir örnek savaş içinde yaşandı. 1916'da yalnız Anadolu'da değil, Kırım'da da bir çekirge (Rusça: *kuznyeçik*; Kırımtatarca: *çegertki*) istilâsı baş gösterdi. Zaten savaş şartlarının sebep olduğu büyük mağduriyetler vardı. Buna bir de bütün ekili alanları mahveden korkunç çekirge felâketi eklendi. Kırımlılar, tıpkı Türkiyedekiler gibi, bu derdin devasının Anadolu'da olduğuna inanıyorlardı. Çekirge ilacı bugün Ankara'nın Çamlıdere ilçesine bağlı Şeyhler köyündeydi. Oradaki bir derenin suyundan ve bu sudan içen sığırcık kuşlarından faydalanmak istiyorlardı. Kırımlılar bunları temin için Rus Hükûmeti'ne müracaat ettiler. Rus Hükûmeti taleplerini kabul etti ve Osmanlı Hükûmeti'ne yazı gönderildi. Osmanlı

³ Bu devreye ilişkin yalnız İstanbul'da tahsil gören Kırım uleması değil, Türkiye'yle ticaret yapan Kırımlı tüccar da kültür taşıyıcısıdır. Kırım Hanlığı kadı sicilleri bu konuda zengin malumat ihtiva etmektedir. Bkz. Ahmet Nezihi Turan, "Kırım Halkının Gündelik Hayatından Çizgiler (17.-18. Yüzyıllar)", *Bilim Yolu*, 3/2003, 77-85. Siciller için kezâ benim: "Kırım Hanlığı Kadı Sicilleri Hakkında Notlar", *Türk Kültürü İncelemeleri*, 9 (2003), 1-16. Her iki makalenin Rusça versiyonları *Kultura Narodov Priçernomor'ya* (30/Aprel' 2002 ve 43/Sentyabr' 2003) dergisinde yayımlanmıştır.

⁴ Halim Sabit, "Kırım Türkleri", *Kırım mecmuası*, 12 (24), Haziran 1961, 200.

Hükûmeti bir heyet teşkil ederek Kırım'a bu sudan ve arkasından da kuşlardan ulaştırdı.⁵

O halde bu içeri ve dışarı, siyasî-sosyal-kültürel bağlamıyla, bir bakıma 1917'den sonra belirginleşmeye başladı. Zaman ve mekân algıları değişti. Türkiye'ye göç eden yüzbinlerce Kırımlı (tercihe göre "Kırımtatar" veya sadece "Tatar") geldikleri "yeni" ülkede "yeni" bir kimlik kazandılar. Türkiye'de, diğer millî devlet (ulus-devlet/*nation-state*) oluşumlarından farksız, modern millî kimlik inşa diliyle bir "millet" yaratılıyordu. Çocukları ilkokulda beraber okudukları arkadaşlarıyla her yeni güne "Türküm, doğruyım, çalışkanım" diyerek başladılar. Babalarının, sonra dedelerinin, aidiyetinden farklı bir aidiyet biçimiyle tanıştılar. Bu onların kazanılmış değil, verilmiş ve edinilmiş kimlikleriydi. Üçüncü nesilde, tarihe, kimlik ve aidiyetlere ilişkin dedelerinden, ninelerinden dinledikleri masal tadında hatıralardan ibâretti. İlk nesiller de anlattıklarının torunları üzerindeki etkisinin farkındaydılar zâten ve bu yeni kimliği, red bir yana, bilhassa edinmelerine yardımcı oldular. Tek istedikleri onların da anlatacakları hikâyeleri olmasıydı. Akıllarına gelmeyen ise şuydu: Anlatılanlar kısa sürede 'masal zamanı'nın olaylarına dönüşecek ve bunların yüz mü, yoksa bin sene mi evvel olduğu sorusu anlamını kaybedecekti.

"Karşı", "Karşıya" sözleri bir iş için Kefe'den Sinop'a gidip gelmek veya İstanbul'dan Bahçesaray'ya gidip oturmak anlamında bugün Anadolu yakasından Avrupa yakasına geçen bir İstanbullu'nun bir iş için "karşı"ya gittiğini söylemesi gibi söylenmiş, yüzlerce yıl^{**}. Sonra bu uzak "karşı"lar kalktı, bir başka deyişle "karşı"lar "uzak"laştı. Mekân algısı değişti. Sovyetler'in dağılmasına kadar birbirlerinden pek haber alamayan iki ayrı ülke vardı artık. Bir tarafta Türkiye Cumhuriyeti ve onun vatandaşları Türkler vardı, diğer tarafta bu kadar kolay tarif edilemeyen bir başka şey.

1783 Rus işgâlinde itibaren muhâceret edenler dışında, Kırım'da kalanlar 18 Mayıs 1944'e kadar hukukî ve siyasî kimlik olarak Sovyetler

⁵ Şeref Erdoğan, *Ankaram*, Ankara 1965, 149. Yazar Kırım'a giden bu heyet üleriyle bizzat görüşmüştür. Çekirgenin Anadolu'daki etkisine ve Şeyh Ali Semerkandî adlı mübarek zâtın kerâmeti sayılan Sığırcık suyu/kuşu devâsına dâir bkz. benim, *Yabanâbâd Tarihini Ararken*, Ankara 1999, 82-84.

^{**} *Golos Krıma* gazetesi muhabiri gazeteci dostum İbrahim Abdullayev "karşı" sözünü ilk olarak, Türkiye'den geldiği için "Türk İbrahim" diye tanınan, dedesinden duyduğunu sonra o nesilden herkesin kullandığını öğrendiğini söylemişti.

Birliği'ne bağlı Rusya Cumhuriyeti vatandaşı, etnik ve kültürel milliyet kimliği olarak Tatar idiler.⁶ *Pasport* denilen hüviyet cüzdanlarında bu ikisi ayrı ayrı belirtiliyordu. Ardından 44 sürgünü ile gönderildikleri ülkenin adı yazıldı ilk haneye: Özbekistan Cumhuriyeti, Tacikistan Cumhuriyeti vs. İkinci hane değişmedi. Bu arada Kırım 1954'te Nikita Kruşçev tarafından Ukrayna Cumhuriyeti'ne bağlandı. Sürgünden her nasılsa muaf kalabilmiş kişiler Ukrayna vatandaşı olarak, ama Tatar dışında bir milliyet adıyla kaydedildiler. Ukrayna 1991'de bağımsızlığını ilân etti. Yüzbinlerce insan, "Büyük Sürgün"den elli yıl sonra, Kırım'a döndüler. Sistem değişmişti. Şimdi Ukrayna vatandaşı idiler, ama bu yeni sisteme göre artık "milliyet"leri olmayacaktı. *Pasport*larını uzatıp olmayan haneyi gösteriyor ve "milliyetimizi istiyoruz" diyorlar bugün. Aydınlar bir *hayalî cemaat*⁷ kurulmasını telkin ediyor, gençler bir an önce gerçekleşsin istiyorlar. Tıpkı bu sene 81. yılını kutlayacak olan Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş dönemlerinde olduğu gibi.

Diğer taraftan içeriye içeriden/dışarıdan bakmakla ilgili bir açıklama gerekiyor. Bir felsefe terimi olarak *externalism* (dışsalcılık), metodolojide, bir şeyi kendi dışındakilerle izah etmeyi öngören yaklaşımı ifade eder. Meselâ bilimi rasyonel bir faaliyet olarak değerlendiren, dolayısıyla bilimi bilimle açıklayan (*internalism*: içselcilik) yaklaşımın tersine, dışsalcı (*externalist*) yaklaşım, bilimi, irrasyonel/kültürel bağlamı içinde ele alır. Aynı terim (*externalism*) epistemolojide, inancı haklılaştıran, temellendiren şeyin iç haller olduğunu ileri süren *internalist* bakışın tersine, dış faktörlerin hesaba katılması gerektiğini, bilgiye niteliğini veren şeyin "güvenilir bir sürece" bağlılık olduğunu iddia eder.⁸ Bir başka deyişle, bilgi, oluşum halindeki şeyin adıdır.

'Kırım'a dışarıdan gelip içeriden bakanlar' derken, burada önce sürecin içindeki 'süre'nin önemine, bir problem oluşuna işaret edilmeli. Okur-yazarlık düzeyinin üstünde ve ikinci derece ilişkiler ağının parçası bir şehir or-

6 Vatandaşlığın ve milliyetin ayrı ayrı (Rusça: *natsional'nost* ve *grajdanstvo*) tanımlanmasından kaynaklanan kimlik problemleri için bkz. Bernard Lewis, *Ortadoğu'nun Çoklu Kimliği*, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul 2000, bilhassa "Tanımlar" bölümü ve s.17.

7 Bu deyim için bkz. Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler. Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılışı*, çev. İskender Savaşır, İstanbul 1993, Giriş. Anderson'un görüşlerine yeni bir eleştiri için bkz. Şerif Mardin, "Adlarla Oyunlar", *Kültür Fragmanları*, haz. Deniz Kandiyoti ve Ayşe Saktanber, çev. Zeynep Yelçe, İstanbul 1993 içinde, 127-138, bilhassa s.128.

8 Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, İstanbul 1999.

tamında, kendi bilişsel haritasını çizmek zorunda olan, herhangi bir cemaat bağı olsun ya da olmasın, her modern insan için, bir toplum/kültür/ülke hakkında objektif bilgi edinmeyle ilgili asgarî süre altı aydır.*** Bu bir çalışma süresidir aynı zamanda ve tercihen ikinci ve üçüncü altı ayları da yaşmalıdır. Anlık duygu ve düşüncelerin yönlendirdiği daha kısa süreli gözlemlerin/yaşanmışlıkların bilgisi, güvenilir bir süreçte oluşan bilgiyi yalnızca deforme eder.

Elbette gözlem gücü ve yetenek tayin edicidir. Nitekim, sürece ilişkin gözlem yapan Murat Belge'nin birkaç günlük seyahat intibâlarını⁹ Kırım'a yönelik projeler üretenler mutlaka okumalıdır. Fakat bunlar istisnâdır, genellemeyi gölgelemez. Bu yüzden ne XIV. yüzyılın ilk çeyreğinde gelen ve kısa ikametindeki müşâhedeleri tarihçilik açısından şüphesiz değerli olan İbn Battuta¹⁰, ne de hattâ altı ayı da ikmâl etmiş XVII. yüzyılın meşhur seyyahı Evliya Çelebi¹¹ gibi örnekler yukarıdaki şartları hâiz değil. Kendi örneğimi vereyim: Kırım'da altı ayı devirdikten sonra Türkiye'den buraya kısa süreli ziyaret, turistik seyahat için gelenlerin Kırımlılar'a standart bir ikazının olduğunu fark ettim. Birbirlerini iyi kötü anlayabildikleri bir dille, ne güzel kelâm, hoşbeş ve muhabbet ederlerken; hemen ardından niçin yan dönüp Rusca konuşuyorlardı da "öz tilleriyle aytmıyorlar"dı? Buna seyirci kalınamazdı. Dedğim gibi altı ay sonra, mukabil ikaz devreye girdi. Şöyle dedim: Uyarınızdan önce ya da sonra kendinizi onların yerine koyun! Empati beşerî bir şey, her insana lâzım. 'Burada yaşasaydınız hangi dille konuşuyor olurdunuz?'

O kritik süreyi aştığında, Elif Şafak'ın deyişiyle, bildiğin sulardan çıkmış yeni bir denizde yüzüyorsun. Bildiğin şehirden çıkıyorsun, yepyeni bir ortamdasın. Evet, bu neredeyse mutlak yabancılaşma, bir yönüyle çok cesur kılıyor insanı. Cesaretin arttıkça esnekleşiyorsun; sınırlar kayboluyor.¹²

*** Bu sürenin önemine dikkatimi çeken Özkul Çobanoğlu'na müteşekkirim.

⁹ Murat Belge, *Başka Kentler, Başka Denizler*, İstanbul 2002, 328-335.

¹⁰ Seyahatinin eksiksiz, notlarla zenginleştirilmiş son Türkçe neşri için bkz. Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, I-II, haz. A.Sait Aykut, İstanbul 2004, Kırım için: I, 462 vd.

¹¹ Bu seyahatnâmenin de kezâ yeni neşri yapılıyor. Kırım'ın da yer aldığı cild için bkz. *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, 7. Kitap, haz. Yücel Dağlı – Seyit Ali Kahraman – Robert Dankoff, İstanbul 2003.

¹² Elif Şafak'la son romanı *Araf* üzerine Nuriye Akman'ın söyleşisi, *Zaman* gazetesi, 16 Mayıs 2004.

İçerisi dışarı, içeriden olmak/dışarıdan olmak kalmıyor. Hem bildiğin sular-
dan gelenlere hem de yeni girdiğin sularda yüzenlere karşı cesur ve esneksin.
Çünkü sen artık sularda değil denizdesin.

Şimdi denizden gelen, âşına olunan, iki ses üzerinden bir iki örnek ve-
rebilirim. Başta belirtildiği gibi, ilki Kazanlı bir cedidci öğretmen aydın Fatih
Kerimî, ikincisi Türkiye'den, tâbiricaizse, neo-cedidci bir "gönüllü" öğret-
men, Seher Durmaz.¹³ Aralarında yüz yıl var, ama Kırım'da iki yıl, hattâ daha
fazla kalmalarından ve bu çizginin bugüne gelmesinden bir anlam çıkıyor.

Fatih Kerimî (1870-1937) Tataristan'da Bögülme'ye bağlı Minglibay
köyünde doğdu. İlk eğitimini, bu köyün mollası da olan babası Gılman
Ahund'dan aldı. Sonra Çıstay/Çıstapol Medresesi'nde onbir yıl öğrenim
gördü. Arada iki yıllık Rus mektebine devam etti. Yirmi yaşında Ufa'da
Orenburg Müftülüğü'nden müderrislik icâzetnâmesi aldı. Aynı yıl (1890)
İstanbul'a tahsile gitti. Ahmed Midhat Efendi'nin yardımıyla Mekteb-i
Mülkiye'ye girdi ve hâmisinin fikirlerinden faydalandı. Mülkiye'yi bitirdik-
ten sonra Kırım'a gitti ve Yalta'da bir köy okulunda iki yıl öğretmenlik
yaptı.¹⁴ Bir vesileyle Almanya, Belçika, İtalya, Fransa, Avusturya, Sırbistan,
Bulgaristan ve Türkiye'yi içine alan dört aylık bir seyahate çıktı. İzlenimlerini
Avrupa Seyahatnâmesi adıyla yayımladı.¹⁵ 1900-1901 arasında yeni usûl
(*usûl-u cedîd*) muallimlerin yetişmesine emek verdi. Hükûmet engeline
takıldı. Matbaa ve kitabevi işine girdi. Bir zaman öğretmenlik yaptığı Kırım'a,
1903'te bu defa *Tercüman* gazetesinin yirminci yılı münasebetiyle düzenle-
nen törenlere katılmak üzere gitti. Bahsi geçen *Kırım'a Seyahat* adlı eserini
bu vesileyle yazdı ve eser 1904'te Orenburg'da basıldı. Stalin'e suikast
hazırlığında bulunmak gibi saçma sapan bir iddiayla suçlanarak idam edildiği
1937'ye kadar renkli ve çok faal bir hayat sürdü. "[Kırım'ı] Avrupalı da

¹³ Cedidcilik üzerine genel bilgiler için, Taha Akyol, "Cedidcilik", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, VII, 211-213. Cedidciliğin İsmail Gaspıralı (ö.1914) bağlamında yeni bir yorumu için, Kemal H. Karpat, *İslâm'ın Siyasallaşması*, İngilizce'den çev. Şiar Yalçın, İstanbul 2004, 550 vd.

¹⁴ İsmail Türkoğlu, "Kerimî, Fâtih", *DİA*, XXV, 289; Fatih Kerimî, *aynı eser*, sunuş, 9. Yalta'daki öğretmenlik yılları için bu iki kaynakta birbirini tamamlayan bilgiler vardır. *Kırım'a Seyahat*'i yayıma hazırlayan Hayri Ataş 1896-1898 yıllarında öğretmenlik yaptığını, Türkoğlu ise bu yılların yazlarında Orenburg'a bağlı Kargalı'da usûl-i cedid muallimlerinin yetiştirilmesine katkıda bulunduğunu belirtir.

¹⁵ İ. Türkoğlu, *aynı yer*. 1902'de Petersburg'da basılan bu eser de Latin harfleriyle neşredilmiştir: Fatih Kerimî, *Avrupa Seyahatnâmesi*, haz. Fazıl Gökçek, İstanbul 2001.

Asyalı da sever. Lâkin ben Kırım'ı herkesten ziyâde seviyorum gibi geliyor. (...) Kırım'da geçmiş ömrümü hayatımın en lezzetli günlerinden addediyorum" diyor, Kerimî. Akmesid'i, Bahçesaray'ı, İsmail Bey Gasprinski'yi ve "Tercüman'ın yirmi senelik devamının dua meclisi"ni anlatıyor tatlı tatlı.¹⁶

Onun devri hem İmparatorluklar Çağı'nın günbatımıydı, hem de Rus İmparatorluğu'nun bir çeşit modern forma dönüşerek anakronik yükselişi. Türk dilli aydınlar buna karşı *birlik* formülleri geliştirmeye çalıştılar. Rusya ve Orta Asya Müslümanlarının "belirgin etnik-kültürel benzerlikler[ine] pratik bir anlam ve siyasî güç kazandıran Osmanlı padişah-halifesi[ydi]". İstanbul bir mukaddes şehirdi onlar için ve Mekke'ye giden bu diyarın hacıları ibadetlerini bu şehri ziyaretle tamamlamayı dinî bir vecibe sayıyorlardı.¹⁷ Ama bu siyasî güç zayıf düşmüştü, bu yüzden pratik anlamı olan yeni bir güç birliği oluşmalıydı. Müslümandılar ve "Türkçe" konuşuyorlardı. Modern okullarda okumuş, bu iki dinamiği siyasetin yeni diline tercüme etmeyi öğrenmişlerdi. *Birlik* bunlar üzerinden gidecekti. İlki derinden, tadil edilerek, ikincisi baskın. Öncüleri "İslâm, modernizm ve milliyetçiliğin bir sentezini" yaratan Gaspıralı¹⁸ oldu. Kerimî Kırım'a bu havayla gelmiş, bu ideale hizmet etmişti.

1917'den sonra her şey hızla değişmeye başladı. Rus hükûmeti nasıl başından sonuna kadar pan-Türkizm ve pan-İslâmizmin İstanbul'un yarattığı problemler olduğuna inandıysa¹⁹ Sovyet rejimi de öyle inanmaya devâm etti ve üstelik buna karşı eyleme geçti. Bu gelişme aydınlar arasında zaman zaman sertleşen ihtilaflara yol açtı. Başka bazı aydınlar gibi Kerimî'nin de yeni şartlara uygun karşı eyleme, bölgesel muhtariyetler ve onların temsilcilerinden oluşan komitelerin faaliyetlerine, ikna edilmesi gerekmişti.²⁰ Ama kâni oluktan sonra ölümüne kadar bir daha bu doğrultudaki mücadeleden ayrılmadı.

¹⁶ F. Kerimî, *Kırım'a Seyahat*, 63, 75-82, 83-98.

¹⁷ Kemal H. Karpat, "Türkler Osmanlı Atalarını Hatırlıyorlar", *Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye'si*, der. Kemal H. Karpat, çev. Sönmez Taner, İstanbul 2004, Giriş yazısı, 11.

¹⁸ Aynı yazar, *İslâm'ın Siyasallaşması*, 550.

¹⁹ Aynı eser, 557.

²⁰ Bu konunun ayrıntılarıyla ilgili içeriden bir anlatım için bkz. Zeki Velidi Togan, *Hâtıralar*, Ankara 1999, Kerimî bağlamında, s.133, 156,192.

Seher Durmaz İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi mezunu, otuzlu yaşlarında bir genç ve idealist hanım. Türkiye Cumhuriyeti'nin üçüncü neslinden. Kırım, Durmaz için, 1917 sonrası Türkiyeli Türkler için gurbet artık; ama o, diğer yandan, mağdur insanlara hizmet düşüncesiyle yetişmiş. Durmaz'a dinin teselli edici örtük diliyle hitâb etmesi öğretilmiş. Bu bağı, bu bağın dilini kullanıyor. Ailelerine, kadınlara, çocuk ve gençlerine bağlandığı, bağlandığı ölçüde tahkiye ettiği insanlarıyla var Kırım onda. Öte yandan Kırım'a veda satırlarında Kerimî'nin de duyguları okunuyor:

*"Bir ayrılık hikâyesi, İstanbul'a indiğimizde sona eriyordu. En güzel duygularla içimizde güz yaşatan bu hikâyemize toz kondurmak niyetindeydim. Ne silanın baş döndüren ihtişamı, ne tatilin rehaveti, ne de gelecek endişesi..."*²¹

Yukarıda modern insandan bahsetmiştim. Modern insanla, Ascheron'un dediği gibi, "Yeni bir entelektüel özgürlük doğdu ve hiç kimse artık tarihî metni hangi amaca, nasıl hizmet ettiğini sormadan okumuyor".²² Kerimî'nin ve Durmaz'ın metinleri de öyle okunduğunda anlaşılabilir. Ascheron haklı: 'Bütün ziyaretçilerinde cinsî bir sahiplenme özlemi yaratan Kırım, büyük kahverengi bir elmas'.²³ Ama onun kıratını takdir etmek uzmanlık istiyor.

21 S. Durmaz, *aynı eser*, 119.

22 Neal Ascheron, *Karadeniz*, çev. Kudret Emiroğlu, İstanbul 2001, 297.

23 *Aynı eser*, s.32 ve 41'deki iki cümleyi birleştirdim.